

Kwajongens zijn al eeuwen de grootste boeven van allemaal

Sinds het moderne, mobiele Nederland vorm kreeg, rond 1870, zijn Tucht en Orde de trefwoorden geweest van de burgerlijke moraal. Maar als de repressie hard was, brak oproer uit. Toen slaagde het beschavingsoffensief. Nu roept iedereen alleen om repressie, camera's en wijkverboden. Het is een fataal verschil, dat averechtse gevolgen kan hebben.

Henri Beunders

Hoogleraar Geschiedenis van Maatschappij, Media en Cultuur aan de Erasmus Universiteit.

Palingtrekken in de Amsterdamse Jordaan, in 1886. Wie de levende paling wist te pakken, had gewonnen. De politie, gesteund door het leger, trad op tegen dit verboden volksvermaak. Daarop brak het Palingoproer uit. Archief Spaarnestad

Een golf van morele paniek spoelt door de Lage Landen – de paniek over elke vorm van agressie, of die nu fysiek is of slechts verbaal. En *unisono* luiden de oplossingen: repressie, politie, camera's, wijkverbod, tv-verbod.

De angst en boosheid zijn niet langer in die ene welbekende hoek van het landschap van media, publiek en politiek te lokaliseren. Het is waar: *De Telegraaf* kopte begin november opnieuw 'Straattuig heer en meester in Gouda'. De oorzaak: jongetjes van een jaar of tien hadden bloembollen gegoid naar een wijkteam dat die dingen juist ter meerdere eer en glorie van deze 'prachtwijk' in de grond wilde planten. De hele politiek viel erover.

Vorig weekeinde was er in Amsterdam Zuidoost een dodelijke schietpartij. *Het Parool* opende maandag met: Zuidoost 'jungle van misdaad'. Het was de eerste geweldsdode die dit jaar in de Bijlmer viel.

Ook deze krant lijkt bevattelijk voor het virus. Vorige week verscheen het onderzoeksrapport *Fenomeenonderzoek Ordeverstoringen en groepsgeweld bij evenementen en grootschalige gebeurtenissen: scherpte en alertheid*. Tot het onderzoek was besloten na de bekende strandrellen in Hoek van Holland in augustus 2009. Het onderzoek diende zich te richten op alle gevallen van groepsgeweld, en de oorzaken en bestrijding ervan. Het team van ervaren onderzoekers bleek over de periode van de afgelopen vier jaar echter nauwelijks enige noemenswaardige gevallen van schokkend geweld te kunnen vinden. En dat terwijl per jaar in Nederland maar liefst 600.000 'evenementen' – van braderie tot megapopconcert en voetbalwedstrijd – plaatsvinden. De conclusie van het rapport had dus ook kunnen luiden: Hoek van Holland was *a freak of nature*, een explosie die op onregelmatige momenten voorkomt in de geschiedenis, maar goeddeels een unieke afwijking is van het patroon.

Alle aandacht in de krant, en de politiek, ging evenwel uit

We willen nergens meer last van hebben

naar het hooligangeweld, en hoe dat nog verder kan worden ingedamd. De minister van Veiligheid en Justitie: „Eén nationale database!” In werkelijkheid heeft de politie die hooligans al jaar en dag permanent in het vizier, zijn er al veel maatregelen genomen – niet alleen pasjes en een stadionverbod – die ook hun effect lijken te hebben. Het geweld neemt af maar de opwinding erover neemt alleen maar toe.

De kleine criminaliteit – fiets of fles jenever jatten – is toch minder erg dan georganiseerde criminaliteit met liquidaties op de stoep. Maar het is niet de zware criminaliteit die de Nederlandse burgerij in de afgelopen anderhalve eeuw, zeg sinds de afschaffing van de doodstraf in 1870, het meest in beroering heeft gebracht. Het was altijd ‘de baldadigheid’, van vooral de jeugd, die tot golven van morele paniek, en luid geroep om harde aanpak, leidde. Baldadigheid is ook hét woord van 2010.

Deze extreme overgevoeligheid over elke vorm van onaangepast gedrag begint zorgelijke afmetingen aan te nemen. Is de volgende die een verbod krijgt opgelegd – voor straat, wijk, stads, land, en tv – iemand die ongevraagd een ander op straat een knipoog gaf? Over de grondbeginselen van de rechtsstaat of proportionaliteit praat ineens niemand meer.

De oorzaken van deze overgevoeligheid zijn legio. Maar ze komen in de kern hier op neer. In tijden van veel migratie en op- en neerwaarde mobiliteit van grote groepen mensen raakt de burgerij in paniek. Men voelt zich omsingeld, bedreigd en probeert op alle mogelijke manieren de afstand tot ‘de ander’ te markeren, te herstellen. Kan het niet met het aanbrengen van parfum of een bekakte stem, of andere kledij, dan worden hardere maatregelen getroffen om het aloude sociale mechanisme van in- en uitsluiting – wij versus zij – effectief te maken.

Over de grondbeginselen van de rechtsstaat of proportionaliteit praat ineens niemand meer

Tucht en Orde waren de middelen. Fysiek op straat met verkeersborden en andere gebods- en verbodsbepalingen, in de rest van het maatschappelijke leven was er periodiek een enorme kracht om te komen tot een ‘beschavingsoffensief’, zoals het na 1870 ging heten.

De oplossingen die nu alom geëist worden zijn verboden, repressie en segregatie – ‘bestuurlijke verplaatsing’ is de laatste loot aan de stam. Staatssecretaris Teeven (VVD) wil al die ‘reljongeren’ van het slag bloembollengooiers

voortaan de nacht in de cel laten doorbrengen. In ingezonden brieven gaan de eisen verder: avondklok, tuchthuis, meer blauw op straat, paspoort afpakken. Of: ‘Open en bloot taakstraffen laten uitvoeren op straat. In herkenbare kleding en zonder petje’ (Wat u Zegt, *De Telegraaf*, 6 november). Als dit de straf is voor bloembollen gooien, wat wordt dan de straf voor moord en doodslag? Echte deportatie, herinvoering van lijfstraffen, de doodstraf? De roep erom kan niet lang meer uitblijven.

En zo haken we weer aan bij die lange Nederlandse obsessie met Tucht en Orde, die eigenlijk direct na de afschaffing van de doodstraf in 1870 begon en nu al weer enige decennia aan kracht wint. De periode in Amsterdam tussen het Provojaar 1965 en de dood van kraker Hans Kok in 1985 is door Geert Mak heel fraai ‘De Twintigjarige Stadsoorlog’ genoemd. Het waren de jaren van ‘alles moet kunnen’, waarin de politie – tot die tijd De Sterke Arm van het Gezag genoemd – steeds verwilderder om zich heen keek om nog enige greep te (her)krijgen op ‘de baldadige jeugd’ van nozems, provo’s en later krakers. Deze periode kunnen we nu een soort *freak of nature* noemen in de vaderlandse geschiedenis.

Al die angst en afkeer van het ‘baldadige gepeupel’ is in Nederland vanaf 1870 zo sterk geweest om diverse redenen. Het land kwam economisch en technologisch razendsnel in beweging na een eeuw van stilstand. Ja, alles en iedereen kwam in beweging, en eiste zijn plek en zijn eigen vrijheid op. Dat werd in de Provotijd niet anders, met al die instromende studenten uit de provincie. En dat werd nadien niet anders met al die stromen asielzoekers en immigranten, soms ter grootte van een stad als Alkmaar per jaar.

Met het huidige gebiedsverbod na het gooien van bloembollen lijken we terug bij het verbod op de kermis in de grote steden rond 1870. De roep om verbod van al te luidruchtig vertier van ‘het volk’ kwam en komt vanuit de brave burgerij.

Neem de protestbrief die een dertigtal bewoners van de Concertgebouwbuurt in Amsterdam op 16 september j.l. stuurde aan het Evenementenbureau van de gemeente. Protest waartegen? Tegen het komende ‘buitenevenement Staatsloterij Oud- en Nieuwfeest op het Museumplein’. Men verwijst naar een gemeentenota waarin staat dat de evenementen op dit plein moeten ‘passen bij de uitstraling en de kwaliteit van de culturele instellingen op het plein’. De briefschrijvers: „Wij menen dat de aard van het live uitgezonden popmuziekevenement rondom de eindejaarstrekking van de Staatsloterij, en zeker het soort volks feestgedruis daarvoor en daarna, in geen enkel opzicht aan die voorwaarde voldoen.”

Al dat vuurwerk, al die ‘uitzinnige jongeren

Het Palingoproer in Amsterdam in 1886
Archief De Spaarnestad

op brommers en in auto’s’, de overige ‘onvoorziene rafelrandeffecten’, de ‘trillingsoverlast’ door het ‘ritmisch bewegen van grote mensenmassa’s’, kortom, dat feest met ‘een uitgesproken volks karakter’ – ‘met hossende massa’s halfdronken prachtwijkjongeren’ – bedreigt niet alleen de kunstwerken in de musea, maar ook het ‘traditioneel in huiselijke kring te vieren familie- en vriendenfeest’ van de buurtbewoners.

En wat gebeurt er dan? Van minister Opstelten krijgen al die ‘prachtwijkjongeren’ in hun eigen wijk een gebiedsverbod. Maar als het aan de bewoners van de betere buurten ligt ook voor ‘hun’ woonterritorium. Dat het Museumplein na 1918 juist werd aangelegd om te dienen als hoofdstedelijk, ja landelijk centrum voor optochten en festiviteiten, doet er niet meer toe. Aan de wieg van het beschavingsoffensief dat in het derde kwart van de negentiende eeuw op gang kwam, lag een sterk optimistisch en human vooruitgangsgeloof ten grondslag, gedragen door links-liberalen.

Dat optimisme, en de traditionele zuinigheid van de regering, heeft er altijd toe geleid dat de gemeentepolitie onderbemand was en het eigenlijk zelf maar moest uitzoeken. Buitenlandse hoofdsteden hebben altijd een veelvoud van politie per inwoner gehad vergeleken bij onze grote steden. Tot en met het Jordaanoproer in 1934 was het daarom altijd het leger dat bij oproer ‘het gepeupel’ tegen de vlakte schoot.

De oorzaak van de huidige hysterie mag dus duidelijk zijn. Terwijl de woede over ‘het-niet-gehoord-zijn’ over de komst van de huidige ver-amerikanste multiculturele samenleving in 2002 nog de voeding gaf aan ‘de opstand der burgers’, lijkt de burgerij zich er intussen wel bij te hebben neergelegd dat Nederland er niet meer zo uitziet zoals in de brave jaren ‘50 of zoals in even brave maar welgesteldere vinexwijken. Maar men stelt wel één eis: we willen er nergens, ‘maar dan ook hélemaal nergens’ ook maar een grammetje last van ondervinden. Punt uit, basta.

Om enig zicht te krijgen op de mogelijk fatale gevolgen van het huidige repressieklimaat, is het verbod op de kermis in 1875 illustratief.

Na 1860 bond men de strijd aan met de jaarlijkse septemberkermissen in de steden: een soms twee weken durende combinatie van een bont circus en de huidige Koninginnedag. Elke dag begon om 12 uur en eindigde na middernacht met zingende en hossende mensen door de straten.

Tal van brochures met titels als ‘Vier-en-twintig redenen om geen kermis te houden’ verschenen, adressen en petitie eveneens, en met succes. De regels werden elk jaar aangescherpt. Zo in Den Haag in 1874: ‘Bedelarij zal ten strengste worden geweerd (...) Kinderen beneden de 16 jaren mogen op straat niet zingen, dansen of kunstmaken’. Daarna werd het ‘trekken door de stad’ verboden en mocht er ook in etablissementen geen muziek meer worden gemaakt.

Wat zich in september 1876 in Amsterdam afspeelde, laat zich raden. Boze Amsterdammers

trokken zingend en schreeuwend naar de plekken waar voorheen ‘hun’ kermis werd gehouden: het ‘Kermisoproer’ was begonnen. Schutterij en leger rukten op, ministers spoedden zich naar de hoofdstad om nog harder ingrijpen te bevelen. Onder luid gejuich van de meeste kranten: ‘Als alle welgezinden te huis blijven, zal aan het gepeupel een groote prikkel zijn ontnomen, terwijl de militaire magt aldan beter in de gelegenheid zal zijn om met de belhamels af te rekenen’.

De vraag is welke gevolgen al die verboden van toen hadden. Het is waar, criminaliteit werd historisch laag. Politie was nauwelijks nog nodig. Het addertje onder het gras: met dit ‘stadsverbod’ werden de Amsterdammers in feite teruggedreven in hun wijken. Daar leefde men, zeker in crisistijden, op straat of in de kroeg. En voor extra gratis vertier spande men in de Jordaan, in de zomer van 1886, een draad over de gracht, hing er een levende paling aan, liet kandidaten er in een roeiboortje onder door varen. Wie de paling wist te pakken, had gewonnen. De meesten duikelden zelf in het water, lachen dus. Maar het was verboden, dus een agent probeerde de draad door te knippen, werd zelf in een portiekkelder geduwd, en het Palingoproer brak uit. Het leger schoot er op los: 26 doden, 140 gewonden.

Dit oproer was, zoals bijna elk grootschalig oproer uniek in zijn soort met wel wat algemene kenmerken als ‘afgepakte pleziertjes’, loonsverlaging, honger en algehele politieke frustratie. Maar betekent het nu alom geëiste devies van ‘iedereen terug in zijn hok, mond houden en tevreden wezen’ niet, net als in die eeuw tussen 1870 en 1965, een grotere kans op periodieke uitbarstingen van geweld, en van een iets grotere omvang dan het bloembollengooien? Opgelegde rust, terwijl de onrust, wijkgebonden, groeit, kan explosief uitwerken.

Tot slot is er, bij al die historische gevallen dit grote verschil tussen het heden en die lange periode voor 1940. De oprichting in 1908 van de

Opgelegde rust, terwijl de onrust, wijkgebonden, groeit, kan explosief uitwerken

Tucht-Unie was – naast die van de ANWB, de leerplicht en de dienstplicht e.d. – de symbolische uiting van een breed gevoeld, maar ook breed gedragen beschavingsoffensief dat de liberalen begonnen, de christen-democraten voortzetten en de sociaal-democraat Drees afrondde.

Het korset bleek uiteindelijk te strak aangespannen. De nozems en provo’s stonden in Amsterdam tegenover korpschefs die tussen 1945 en 1967 allen oud-militair waren, met bijbehorende gezagsopvattingen. In reactie op al die Tucht en Orde ontstond die Twintig Jarige Stadsoorlog. Ook al is de grote criminaliteit sinds de jaren zeventig – met één woord als oorzaak: drugs – enorm toegenomen, en pleit niemand, zoals Thorbecke destijds, ervoor dat politie eigenlijk niet nodig is als het algehele bestuur maar goed is, het gaat weer om de kleine criminaliteit, nu ‘overlast’ gedoopt.

Wat we nu als oplossingen horen, is louter groep om tuchtiging en segregatie: flikker op uit mijn buurt. Ook de politie, die zich nog altijd het beste thuis voelt als ‘dichtbij-politie’ in de buurt, is geenszins blij met de huidige militarisering van de politie in het kader van een Nationale Politie.

Wat is dan de oplossing? Is er een nieuw moreel reveil nodig, vol opbouwende disciplineren van sport en spel, ander ‘veredeld volksvermaak’, en daarover heen een nieuw ‘zedelijkheidsbesef’? Met 600.000 evenementen per jaar lijkt er wel genoeg vertier, al dan niet van de veredelde soort. Het antwoord kan liggen in meer wijkgebonden activiteiten, en meer stages, het bevorderen van jeugdbewegingen en wellicht invoering van een ‘sociale dienstplicht’, om ‘de ander’ beter te leren kennen, en helpen.

Idealiter is er een gezonde verhouding tussen plicht, moraal en vrijheid. Als die, zoals nu, uit balans raakt, zal de kans op onvoorspelbare geweldsuitbarstingen toenemen.

Het zoeken van die balans lijkt mij een geschikter onderwerp voor een speeddebat dan over enkele baldadige bloembolgooiers.

Dit essay is geschreven naar aanleiding van het verschijnen van het boek *Pers en Politie in Amsterdam*, met Henri Beunders als hoofdacteur. Er is een gelijknamige tentoonstelling in het Stadsarchief Amsterdam.